

УДК 378.147.88

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-9\(15\)-454-463](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-9(15)-454-463)

Лазарєв Олег Вячеславович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української та іноземних мов, Уманський національний університет садівництва, вул. Інститутська, 1, м. Умань, 20305, тел.: (04744) 3-20-50, <https://orcid.org/0000-0003-0557-3919>

Фернос Юлія Іванівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та іноземних мов, Уманський національний університет садівництва, вул. Інститутська, 1, м. Умань, 20305, тел.: (04744) 3-20-50, <https://orcid.org/0000-0002-5157-7702>

ОПИС МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ СТУДЕНТІВ АГРАРНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглядається поняття пізнавальна самостійність, яке визначається як якість особистості, що виявляється у потребі постійного примноження та поглиблення раніше освоєних знань та умінь; у здібності студента діяти без допомоги ззовні; в умінні ставити завдання та знаходити раціональні способи їх вирішення. Визначено сутність та структурні компоненти поняття, що досліджується: цільовий, стимулюючий-мотиваційний, змістовно-операційний, емоційно-вольовий, оціночно-корекційний. Виявлено педагогічні умови розвитку пізнавальної самостійності студентів аграрного ЗВО: ефективна організація, управління та самоврядування навчальним процесом; оновлення змісту навчання, що сприяє найбільш цілісному розвитку пізнавальної самостійності студентів; впровадження у навчально-виховний процес комплексу педагогічних технологій; реалізація ідей педагогіки співробітництва у навчальному процесі (педагогічна взаємодія, створення комфортного мікроклімату). Виділено критерії сформованої пізнавальної самостійності студентів аграрного ЗВО: цільовий, стимулюючий-мотиваційний, змістовно-операційний, емоційно-вольовий, рефлексивний. На основі діяльнісного, особистісно-орієнтованого та синергетичного підходів описано теоретичну модель розвитку пізнавальної самостійності студентів аграрного ЗВО, реалізація якої може базуватися на наступних принципах: знаходження нових знань у процесі самостійного пошуку;

наступність, що зумовлює характер зв'язку між елементами педагогічного процесу, сприяє передбаченню логіки його подальшого розвитку; рефлексивність, що створює спрямованість інтересів, мотивів та зусиль студентів на усвідомлення своєї індивідуальності та свого призначення. Описано модель розвитку пізнавальної самостійності студентів аграрного ЗВО, що реалізує виділені педагогічні умови; доповнено теорію пізнавальної самостійності змістом педагогічних умов, що забезпечують розвиток пізнавальної самостійності студентів.

Ключові слова: аграрний ЗВО, пізнавальна самостійність студентів, модель, педагогічні умови, критерії, принципи.

Lazariev Oleh Vyacheslavovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages, Uman National University of Horticulture, Instytutska St., 1, Uman, 20305, tel.: (04744) 3-20-50, <https://orcid.org/0000-0003-0557-3919>

Fernos Yuliia Ivanivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages, Uman National University of Horticulture, Instytutska St., 1, Uman, 20305, tel.: (04744) 3-20-50, <https://orcid.org/0000-0002-5157-7702>

MODEL DESCRIPTION OF THE DEVELOPMENT OF COGNITIVE INDEPENDENCE IN STUDENTS OF AGRICULTURAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. This article delves into the concept of cognitive independence, defining it as a quality inherent in individuals, characterized by the continual expansion and deepening of previously acquired knowledge and skills. It encompasses students' ability to act independently, set educational objectives, and devise rational strategies for their attainment. The study identifies and expounds upon the essential structural components of this concept, including its target-oriented, motivating, content-operational, emotional-volitional, and evaluative-corrective aspects.

Moreover, the article uncovers the pedagogical conditions conducive to the cultivation of cognitive independence among students in agricultural higher education. These conditions encompass the effective organization, management, and self-regulation of the educational process, the revitalization of educational content to foster a more holistic development of cognitive independence, the integration of a suite of pedagogical technologies into the educational milieu, and the implementation of collaborative pedagogical

principles, fostering both pedagogical interaction and the creation of an enabling learning environment.

The article also elucidates the criteria employed in assessing the formation of cognitive independence among students in agricultural higher education institutions, including the target-oriented, motivating, content-operational, emotional-volitional, and reflexive criteria. Drawing from the tenets of activity theory, personality-oriented approaches, and synergistic methodologies, a comprehensive theoretical model for the development of cognitive independence in these students is meticulously outlined.

The model underscores key principles, such as the acquisition of new knowledge through self-directed inquiry, the imperative of continuity within the educational process, and the cultivation of reflexivity to enhance students' self-awareness and understanding of their individuality and life goals. In sum, this article furnishes a thoroughgoing model for the nurturing of cognitive independence among students in agricultural higher education institutions, supplementing extant cognitive independence theory with the requisite pedagogical conditions to foster its evolution.

Keywords: agricultural higher education, cognitive independence, model, pedagogical conditions, criteria, principles.

Постановка проблеми. Концепцією цільового розвитку освіти визначено основні завдання вищої школи, серед яких є пріоритетними: підготовка кваліфікованого працівника, конкурентоспроможного на ринку праці, компетентного, відповідального, вільно володіючого своєю професією та та іноземною мовою, орієнтованого у суміжних сферах діяльності, готового до професійного зростання.

Сьогодні навчальний процес в умовах війни вимагає постійного вдосконалення, так як відбувається зміна пріоритетів і соціальних цінностей: науково-технічний прогрес все більше усвідомлюється як засіб досягнення такого рівня виробництва, який найбільшою мірою відповідає задоволенню потреб людини, що постійно підвищуються, розвитку духовного багатства особистості. Тому сучасна ситуація у підготовці фахівців потребує докорінної зміни стратегії та тактики навчання у ЗВО. Головними характеристиками випускника будь-якої освітньої установи є його компетентність та мобільність. Навчання протягом життя стає невід'ємною частиною освітньої політики багатьох країн, які підписали Болонську угоду. Тому освіта випускників закладів вищої освіти відповідатиме вимогам часу лише тоді, коли вона спиратиметься на пізнавальну самостійність особистості майбутнього фахівця.

Аналіз тенденцій, що домінують у галузі аграрної освіти, переконує, що сучасні вимоги до якості підготовки фахівців аграрного сектору змушують переосмислити її цілі, цінності, зміст, технології, форми, методи та засоби навчання.

Прагнення людини до пізнавальної самостійної діяльності одна з фундаментальних потреб особистості. Самостійність – одна з провідних якостей особистості, що виражаються в умінні ставити перед собою певні цілі та завдання та досягати їх власними зусиллями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти означеної проблеми широко висвітлені у працях зарубіжних та вітчизняних дослідників, зокрема: М. Абдуллах, Г. Адамів, І. Баффі, Д. Бегтз, Б. Бондарь, Г. Головка, Ю. Демченко, В. Довганець, О. Кабанкова, В. Кохенон, Д. Літл, П. Підкасистий, Н. Половникова, Ф. Сиферт, Г. Холек, Т. Шамова тощо.

Варто зауважити, що у психолого-педагогічній літературі немає єдиної загальновизнаної термінології щодо поняття «пізнавальна самостійність». Поряд із цим терміном широко використовуються «самостійна пізнавальна діяльність» (СПД), «самостійна робота», «самонавчання», «пізнавальна діяльність» тощо. У науковій літературі зустрічаються також різні визначення самого поняття, а також різноманітні підходи до організації та впровадження його в навчальний процес.

Концепція «пізнавальної самостійності» має коріння в освітній філософії та психології та обговорювалася різними вченими протягом багатьох років. Однак одним з видатних постатей, пов'язаних із цією концепцією, є Малкольм Ноулз. Його часто вважають популяризатором терміну «самонавчання» у контексті освіти дорослих. Робота Ноулза з андрогогії (теорія навчання дорослих) в 1970-х роках підкреслювала важливість самонавчання в освіті дорослих. Його книга «Сучасна практика освіти дорослих. Андрогогіка проти педагогіки» [1], опублікована у 1970 році, відіграла значущу роль у приверненні уваги до цієї концепції в галузі освіти.

На думку Е. Ченг, навчаючись самостійно, учасники повинні ставити цілі, розробляти плани, обирати стратегії, відстежувати процес та оцінювати результати свого навчання. Зокрема, проблема самостійності вимагає готовності індивіда, як фізичної, так і емоційної, організовувати, керувати та виконувати дії, беручи на себе відповідальність, з мінімальною залежністю від інших [2]. Однак Д. Гаррісон зазначає, що самонавчання не обов'язково ототожнювати із повністю автономним навчанням. У формальному навчальному

середовищі його слід розглядати як спільний процес, у якому задіяні викладач і учень, адже «ми живемо взаємозалежно, і знання є соціально визначеними» [3, С. 141]

Стосовно вищої школи більшість дослідників визначають пізнавальну самостійність як якість особистості студента та пов'язують із підготовкою до майбутньої професійної діяльності. Пізнавальна самостійність – інтегративна динамічна якість особистості, що акумулює прагнення до самостійності, самоконтроль, сукупність умінь пізнавальної діяльності, теоретичні (загальні й спеціальні) знання, їх удосконалення, творче застосування в різних ситуаціях для вирішення різноманітних проблем без сторонньої допомоги [4, С.42-43].

В. Довганець розглядає пізнавальну самостійність студентів як цілісну систему, що складається з неадитивних компонентів, як-от: мотиваційно-цільовий (цілі, мотиви), вольовий (вольові якості особистості: цілеспрямованість, організованість, рішучість, наполегливість, самоорганізованість, самостійність), операційно-діяльнісний (навчальні уміння, дії), та їх інтегрально-взаємовпливових зв'язків на рівні субкомпонентів на ієрархічній основі [5, С. 10].

Аналіз літературних джерел дає можливість виділити наступні теоретичні положення: пізнавальна самостійність студента є якістю особистості, що виявляється в потребі постійного примноження та поглиблення раніше освоєних знань та умінь; у здібності студента діяти без допомоги ззовні; в умінні бачити і ставити виникаючі завдання та знаходити раціональні способи їх вирішення. При цьому в структурі такого поняття виділяються такі компоненти: цільовий (студент повинен вміти ставити перед собою цілі та прагнути їх досягнення); стимулювально-мотиваційний (студент повинен мати широкі пізнавальні мотиви, стимули; мотиви самоосвіти і самовдосконалення); змістовно-операційний (сформованість у студента самостійно здобувати та застосовувати знання, вміння та навички як у стандартних ситуаціях, так і в нестандартних ситуаціях); емоційно-вольовий (передбачає сформованість у студента позитивного ставлення до себе, до активності у пізнавальній діяльності); оціночно-корекційний (передбачає сформованість у студента самоаналізу, самоорганізації та самоконтролю).

Мета статті - теоретично обґрунтувати та описати модель розвитку пізнавальної самостійності студентів аграрного закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Факторами, які ефективно впливають на розвиток пізнавальної самостійності студентів у процесі

навчання, є: активна участь студентів у навчанні, фактор успішної адаптації студентів, педагогічна майстерність, відбір та зміна підходів до подання змісту навчання, впровадження комплексу педагогічних технологій, педагогіка співробітництва.

Аналіз теоретичних підходів до організації виховно-освітнього простору та виділених факторів, що ефективно впливають на пізнавальну самостійність студентів, дозволив визначити педагогічні умови розвитку пізнавальної самостійності студентів аграрного ЗВО. Цей комплекс педагогічних умов включає: ефективну організацію, управління та самоврядування навчальним процесом; оновлення змісту навчання, що сприяє найбільш цілісному розвитку пізнавальної самостійності студентів; впровадження у навчально-виховний процес комплексу педагогічних технологій; реалізацію ідей педагогіки співробітництва у навчальному процесі (педагогічне взаємодія, створення комфортного мікроклімату).

Відповідно до теоретичних положень моделювання та виявлених педагогічних умов на основі особистісно-орієнтованого, діяльнісного та синергетичного підходів, доцільно описати педагогічну модель розвитку пізнавальної самостійності студентів аграрного ЗВО. Ця модель містить такі елементи: ціль; принципи; структурні компоненти пізнавальної самостійності; педагогічні умови розвитку пізнавальної самостійності студентів; критерії сформованості пізнавальної самостійності студентів; рівні розвитку пізнавальної самостійності студентів.

Основними умовами розвитку пізнавальної самостійності студентів є: ефективна організація, управління та самоврядування навчальним процесом; оновлення змісту навчання, що сприяє найбільш цілісному розвитку пізнавальної самостійності студентів; впровадження у навчально-виховний процес комплексу педагогічних технологій; реалізація ідей педагогіки співробітництва у навчальному процесі.

Компоненти пізнавальної самостійності студентів: цільовий, стимулюючий-мотиваційний, змістовно-операційний, емоційно-вольовий, оціночно-корекційний. Критерії: цільовий, мотиваційний, змістовно-операційний, емоційно-вольовий, рефлексивний. Рівень розвитку пізнавальної самостійності: високий, середній, низький. Результат: вищий рівень розвитку пізнавальної самостійності студентів аграрного ЗВО.

В описі моделі розвитку пізнавальної самостійності студентів бралось до уваги те, що її метою є підвищення рівня розвитку пізнавальної самостійності студентів. В основу побудови моделі

покладено такі підходи: особистісно-орієнтований, діяльнісний, синергетичний. Мета особистісно-орієнтованого навчання – підтримати, розвинути людину в людині та закласти механізми самореалізації, саморозвитку, створити оптимальні умови для її адаптації, самовиховання, необхідні для становлення самобутньої особистості, що володіє культурою спілкування та взаємодії з навколишнім середовищем.

Наступним підходом до опису моделі розвитку пізнавальної самостійності студентів аграрного ЗВО є діяльнісний підхід. Пізнавальна самостійність – властивість, що формується у діяльності. Оскільки активність і самостійність особистості проявляються у діяльності, то цьому випадку діяльнісний аспект розвитку пізнавальної самостійності студентів виступає як пізнання світу, основи її формування.

Синергетичний підхід починає охоплювати всі сфери пізнання природного та соціального буття, природознавства та гуманітарних наук. Синергетика має особливе значення для освіти, оскільки вона міждисциплінарна та орієнтована те що, щоб виявити закони самоорганізації; розглядається як метод та зміст освіти; передбачає самоосвіту через самоорганізацію до самоврядування.

Реалізація описаної моделі може базуватися на таких принципах:

1) сходження до нового знання у процесі самостійного пошуку, з якого розкривається логіка вчення, тобто вчення перетворюється на процес розвитку та поглиблення особистісного досвіду студента;

2) спадкоємність передбачає збагачення засобів, форм і методів навчання та виховання, акумулює позитивні результати на всіх рівнях управління педагогічним процесом;

3) наступність визначає характер зв'язку між елементами педагогічного процесу, сприяє встановленню закономірностей, що дозволяє передбачати логіку його подальшого розвитку;

4) рефлексивність – рефлексія допомагає студентам сформулювати результати, перевизначити цілі подальшої роботи, скоригувати свій освітній шлях; рефлексивна діяльність дозволяє студенту усвідомити свою індивідуальність та призначення, які «висвічуються» з аналізу його предметної діяльності та її продуктів, оскільки студент проявляє себе в тих пріоритетних для нього сферах буття та способах діяльності, які притаманні його індивідуальності.

Пріоритетним елементом описаної моделі є елемент «педагогічні умови розвитку пізнавальної самостійності студентів аграрного закладу вищої освіти», що складається з: ефективною організації, управління та

самоврядування навчальним процесом; оновлення змісту навчання, що сприяє найбільш цілісному розвитку пізнавальної самостійності студентів; впровадження у навчально-виховний процес комплексу педагогічних технологій; реалізації ідей педагогіки співробітництва у процесі (педагогічне взаємодія, створення комфортного мікроклімату).

Наступним елементом моделі, що конструюється, є компоненти пізнавальної самостійності студентів, що складаються з: цільового; стимулювально-мотиваційного; змістовно-операційного; емоційно-вольового; оціночно-корекційного.

На основі характеристики представлених компонентів пізнавальної самостійності студентів аграрного ЗВО можна виділити такі критерії сформованості пізнавальної самостійності студентів аграрного ЗВО: цільовий, мотиваційний, змістовно-операційний, емоційно-вольовий, рефлексивний, які характеризуються певними показниками.

На основі показників та критеріїв визначено три рівні розвитку пізнавальної самостійності студентів аграрного вишу: низький, середній, високий.

Низький рівень характеризується тим, що обсяг засвоєних знань з предмету на низькому рівні, коли той, хто навчається, не може самостійно відтворити засвоєні знання; умінням перенесення засвоєних знань та способів діяльності лише в аналогічні умови; відсутністю умінь постановки реалістичних, тимчасових цілей; відсутністю стійкого інтересу до вчення, потреби знань, майбутньої професійної діяльності. У студента відсутня наполегливість, цілеспрямованість, не розвинені самоорганізація, самоконтроль, самооцінка, він не може доводити розпочату справу до кінця.

Середній рівень характеризується наявністю опорних знань, які може відтворити за допомогою навідних питань. Знання цьому рівні припускають оволодіння основними поняттями, правилами, законами настільки, що дозволяє студенту здійснювати словесне опис явищ, фактів, одержуваних досвідченим шляхом, аналізувати різні дії з урахуванням застосування засвоєних правил чи законів. Цей рівень передбачає оволодіння студентами найпростішими розумовими операціями: аналізу, синтезу та інших. Цілі діяльності студентів цьому рівні виражені недостатньо чітко, хоча учнів відрізняє свідоме досягнення поставленої мети, широкий пізнавальний мотив як інтерес до результату вчення (отримання заліку, іспиту). Загалом у студента оптимістичний внутрішній настрій, прояв наполегливості, цілеспрямованості, ініціативності, працездатності залежать від ситуації:

він здійснює самоконтроль, самоаналіз, взаємоконтроль, але тільки після завершення роботи.

Високий рівень характеризується наявністю опорних знань з предмета, які може відтворити самостійно; умінням перенесення засвоєних знань та способів діяльності у нові умови. Знання цьому рівні дозволяє йому оперувати фактами, одержуваними шляхом логічних міркувань, застосовувати засвоєну інформацію на вирішення завдань та придбання суб'єктивно нової інформації. Цей рівень передбачає системність знань, практичне використання знань, умінь та навичок. Діяльність студента на цьому рівні набуває пошукового творчого характеру, що виявляється в умінні ставити і знаходити на нього відповідь, бачити проблему і відшукувати найбільш раціональний шлях її вирішення. Студент вміє ставити цілі відповідно до об'єктивних вимог; ставити цілі з власної ініціативи та цілі на віддалені тимчасові перспективи. Він має широкі професійні мотиви, мотиви самовдосконалення, оптимістичний внутрішній настрій, позитивне ставлення до процесу вчення, впевненість у своїх силах, рішучість, цілеспрямованість, старанність. Студент вміє успішно здійснювати самоконтроль, самоаналіз, самоорганізацію.

Висновки. Узагальнюючи різні погляди на зміст та сутність пізнавальної самостійності студентів в аграрному закладі вищої освіти, ми приходимо до висновку, що ця якість тісно пов'язана із становленням їх як професіоналів у відповідній галузі. Показниками рівня пізнавальної самостійності студентів у цьому контексті є професійні навички, готовність до набуття та поглиблення професійних знань, а також здатність творчо підходити до вирішення завдань у професійній діяльності.

Пізнавальна самостійність є основною якістю у професійному становленні студентів, і вона активно розвивається у процесі їхньої інтелектуально-творчої діяльності. Результати теоретичного дослідження дозволили нам визначити ключові аспекти створення педагогічної моделі розвитку пізнавальної самостійності студентів аграрного закладу вищої освіти. Важливо відзначити, що під розвитком пізнавальної самостійності студентів мається на увазі систематичний та спрямований процес розвитку їхніх особистих якостей, який базується на готовності та здатності самостійно, без постійної допомоги викладачів, організовувати свою власну пізнавальну діяльність із метою постійного самовдосконалення та глибшого розуміння навколишньої дійсності.

У підсумку, наша стаття присвячена опису моделі розвитку пізнавальної самостійності студентів аграрного закладу вищої освіти.